

Huomioita poronhoidosta Suonikylässä 1800-luvulla

Kirjallisuudessa on viime vuosisadalta vain niukasti tietoja Luton vesistön kolttayhdyskunnan, Suonikylän eli Suenjelsijdin, poronhoidosta. Jacob Fellman¹ kertoo matkahavaintoinaan v:ltä 1829 suonikyläläisillä olleen taloutta kohti korkeintaan 6 poroa. M. A. Castrénin² matkakertomuksesta ilmenee, että sijdin porokarjat v. 1842 olivat hyvin pienet. Olosuhteet itäänpäin olevissa sijdeissä, varsinkin Kuolan niemimaan rannikolla, ovat voineet olla siinä määrin erilaiset kuin Suenjelissa, että yleistyksiä on varmintä välttää, mutta tiedot eräistä verraten läheisistä koltтарыhmistä kiinnostavat kuitenkin tässä yhteydessä. A. Th. von Middendorff³ huomauttaa, että on suuri ero rannikon ja sisämaan elinkeinoelämän välillä. Matkallaan syyskesällä 1840 Kuolasta Kannanlahteen hän on havainnut, että sisämaan koltat (die Binnenlappen) omistivat 10—30, harvoin 100 poroa vetoeläiminä, jotka ne kesäisin pitivät järvien välisille kannaksille aitaamallaan laiturilla kuin »eläintarhassa». Hän on myös kuullut peuroja olevan niin viljalti, että ne toisinaan talvisin kokoontuivat susia pakoon paljaille tuntureille 300—400 eläimen laumoina. J. A. Friis⁴ arvioi Akkelsijdin kolttain poroluvun v. 1867 700:ksi. J. F. Thauwon⁵ tietää samasta sijdistä v. 1870, ettei siellä ollut »erittäin paljo» poroja, mutta ne olivat isoja ja kauniita. Peuranpyynti oli vähenemässä, mutta eräs koltta oli edellisenä syksynä vielä tappanut 20 peuraa. Arvid Genetz⁶ tapasi Kuolassa 1876 useita Suenjelin kolttia, mutta ei tullut tiedustelleeksi heidän porokarjojaan. John Lindén⁷ sanoo kaikilla Nuortijärven (Nuettjaur) koltilla v. 1891 olleen poroja. Väinö Borg⁸ kertoo Hirvasjärven (Sörvesjaur) kolttain porokarjojen v. 1901 olleen pieniä, yleensä kymmenissä luettavissa. Merkittävämmästä riistasta hän mainitsee peurat, jotka kuitenkin ovat entisestään vähentyneet.

¹ Jacob Fellman: Anteckningar under min vistelse i Lappmarken, I, Helsingfors 1906, s. 595.

² M. A. Castrén: Nordiska resor och forskningar, I, Helsingfors 1870, s. 130.

³ A. Th. v. Middendorff: Bericht über einen Abstecher durch das innere von Lappland, während der Sommer-expedition, im Jahre 1840. Beiträge zur Kenntniss des Russischen Reiches, XI, St. Petersburg 1845, s. 171, 174, 175.

⁴ J. A. Friis: En Sommer i Finmarken, Russisk Lapland og Nordkarenen. Christiania 1871.

⁵ J. F. Thauwon: Matkamuielmia Venäjän Lapista. Kirjallinen kuukauslehti 1870, Helsinki, s. 219.

⁶ Arvid Genetz: Kuollan lapin murteiden sanakirja ynnä kieleännäyteitä. Helsinki 1891, s. XXVII.

⁷ John Lindén: Beiträge zur Kenntnis des westlichen Theiles des russischen Laplands. Fennica 9: 6, s. 17.

⁸ Väinö Borg: Bericht über die geographischen Resultate einer Forschungsreise in den Grenzgegenden von Finnisch- und Russisch-Lapland im Sommer 1901. Fennica 20: 5, s. 43.

Vähäiset tiedot Suonjelsijdin poronhoidosta 1800-luvulla viittaavat siis siihen, että porokanta oli pieni, ja saman käsityksen saa naapurisijdin porokarjoista. Hämmästyä sen vuoksi Samuli Paulaharjun¹ ilmoitusta, että Suenjelin koltilla juuri ennen ensimmäistä maailmansotaa oli 50-, 100-, 200-, 300-, 400-, jopa 800-päisiä porokarjoja, ja että V. Tanner² arvioi sijdin koko porokarjan samoihin aikoihin 8000—9000 eläimeksi. Tannerin arvio ei ole summittainen, sillä hän luettelee useiden omistajain karjat. Tanner muistelee jo 1909 tekemällään matkalla Suenjelissa kuulleen vastaavia porolukuja, mutta muistimpanonsa hän kuitenkin on tehnyt vasta 1920-luvun lopulla kolttain kertomien mukaan. Kun 1930-luvulla tiedustelin suonikyläläisiltä samoja asioita, päädyin siihen, että Tannerin arvion täytyy olla lähellä todellisuutta. Voisi tosin olettaa, että koltat, sijdin maailmansodan aikana menetettyä ehkä runsaastikin 3/4 porokannastaan, muistelivat menneitä aikoja liioitellun hyvinä, mutta tietojen yhtäpitävyys ja soveltuvuus Paulaharjun havaintoihin ennen sotaa tehnevät ne luotettaviksi.

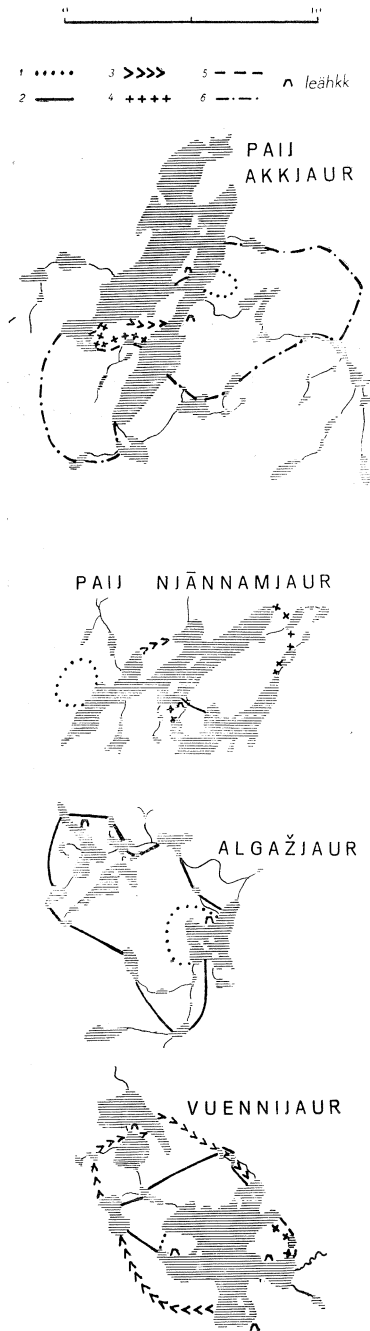
Tanner, joka on tietoinen poronhoidon voimistumisesta 1800-luvun loppupuolella³, arvelee suonikyläläisten jo vuosisadan alussa olleen ensisijaisesti poronhoitajia ja esittää⁴ Fellmanin ja Castrénin pienten porolukujen selitykseksi, että heidän vierailujensa aikoihin on voinut olla tilapäinen porokato ja että he pikaisesti suoritetuilla matkoillaan tuskin olivat onnistuneet niin perehtymään kolttain elinkeinoelämän omituisuuksiin, että heidän lausunnoistaan voitaisiin tehdä ratkaisevia päätelmiä oloista Suenjelissa. Nähdäkseni Tanner liian keveästi sivuuttaa nämä lausunnot. Lapin oloista kiinnostuneena Fellmanilla v. 1829 — oltuaan 9 vuotta Utsjoen kirkkoherrana — varmaan oli hyvät edellytykset perehtyä tilanteeseen. Hän kulki heinäkuussa suonikyläläisten saattamana Tuulomankönkäältä Luttojokea Tšokkaljaurille (Fellmanilla Soppeljavre) saakka ja siitä Madzazjaurin (Mattasjavre) kautta Sulkusjärvelle tavaten matkallaan muutamia koltta-perheitä. Kun Castrén Elias Lönnrotin kanssa kevättalvella 1842 poroilla matkusti Inarista Kuolaan Luton pohjoispuolisia järviä noudattavaa talvi-keinoa, he tuskin tapasivat koltta ennen kuin silloisessa talvikylässä, mutta heillä oli siellä hyvä tilaisuus tutustua Suenjelin koko asutukseen. Castrénin käsityksen mukaan alueen järvien luonnonantimet houkuttelivat koltta »vaihtamaan poronhoitajan raskaan työn kalastajan verraten vaivattomaan toimeentuloon», johon vielä uskonnon vaatimukset liharuoasta pidättymisestä vaikuttivat. Toisin kuin Tanner Castrén asettaa suonikyläläisten elinkeinot

¹ Samuli Paulaharju: Kolttain mailta, Helsinki 1921, s. 77, 78.

² V. Tanner: Antropogeografiska studier inom Petsamo-området, I, Skollapparna. Fennia 49: 4, s. 207.

³ V. Tanner, mps. 230.

⁴ V. Tanner, mps. 213.

Paij Akkjaur. Järvi on kuulunut Sverlov-suvulle. Vuosien 1871 ja 1894 välillä syntyneiden Huottar Illepin poikien isoisänisä Sirgi Romman on rakentanut aidan 1 porojensa palkimiksi. Aita, joka ympäröi nyppylämäisen Kolgmasvaaran, lienee siis 1800-luvun alulta. Kun aidalla ei ollut onnea, vaan sudet tekivät tuhoa porokarjassa, Romman siirsi poronsa suureen saareen, Palgassueloon, jonka eteläpäähän hän rakensi aidan 2 estääkseen poroja ylittämästä kapeaa Palgastsoalmia. Saaren pohjoispäässä, missä salmet ovat leveämmät, ei tarvittu aitaa, sillä saarella olevasta asunnosta, jonka lähellä Leähkknjargissa oli porolato, saattoi seurata porojen liikkeitä. Rommanin pojat laajensivat porolaitumen käsittämään etelästä pistävän niemen, aidat 3 ja 4. Pojanpoika Teappan Karpn laajensi edelleen aluetta kahteen otteeseen (aita 5 ja läntinen aita 6). Teappan Karpin serkku Huottar Illep teki järven itäpuolella olevan aidan 6, jonka sisäpuolella on noin 20 km² ja missä lähellä asuntoa järven rannalla oli porolato vielä 1930-luvulla, jolloin se oli muunnettu kalakellariksi (valokuva: Acta Lapponica V, kuva 17).

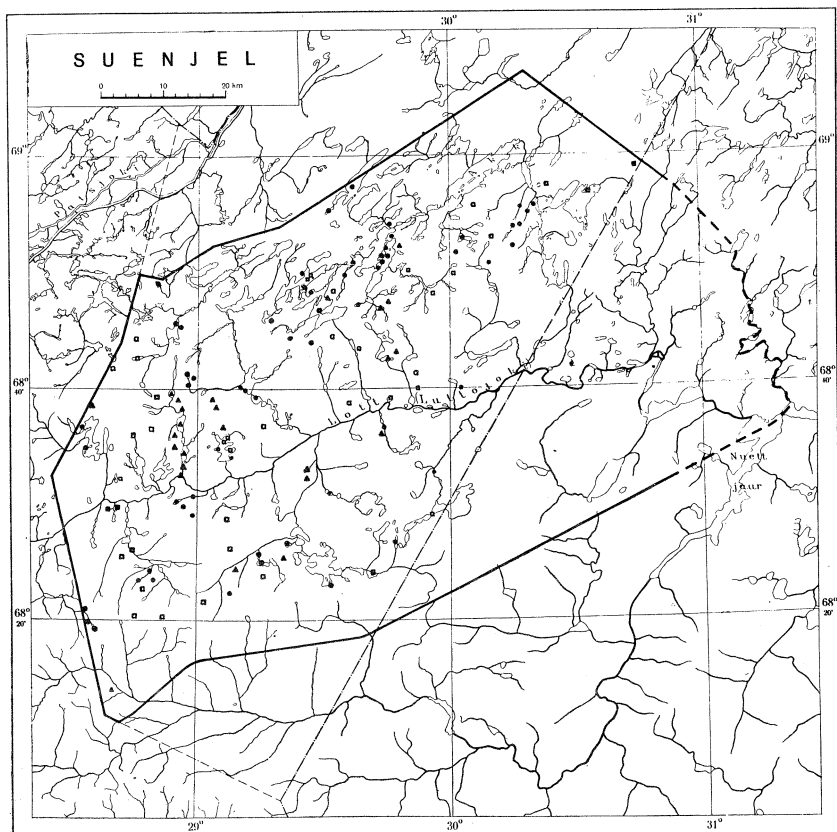
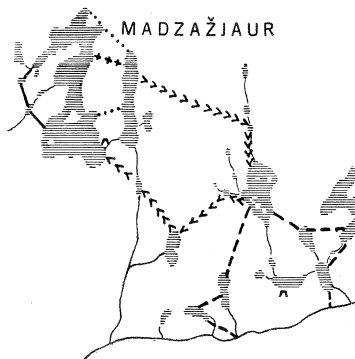
Paij Njännamjaur. Järvi on kuulunut Feodorov-suvulle. V. 1884 syntyneen Tämm Illepin isoisänisä Ontašk Reig on tehnyt aidan 1 ja aita 2 on joko hänen tai hänen poikansa Olsin tekemä. Sen tarkoituksena oli erottaa palkimiksi Vuell Njännamjauriin työntävyä Palgaväär-niminen niemi. Ylä- ja alajärven välinen kannas oli helposti valvottavissa asunnosta yläjärven etelärannassa, missä on ollut porolato, ei kuitenkaan enää 70 vuoteen. Paikalla olevaa suurta kiveä sanottiin vielä 1930-luvulla Leähkkiedgeksi. Tämm Illep on tehnyt aidan 3, mutta siinä arvellaan jo ennen Reigin aikaa olleen aidan. Aita päättyy idässä Tšuoll-luhtiin. Myöhemmin Illep teki aidan 4.

Algažjaur. Järvi, joka muinoin on kuulunut Gavrilov-suvulle, siirtyi, luultavasti 1860-luvulla, tämän suvun Kressan Olsin kummi- ja ottopojalle Olsi Peättille, jonka mukana nuortijärveläinen Mošnikov-suku tuli Suenjeliin. Kressan Ols on tehnyt aidan 1 Peätin ollessa vielä nuori. Peätt, jonka lapset ovat syntyneet 1877—1895, on 1800-luvun lopulla rakentanut aidan 2. Luoteisesta poroladosta on valokuva (Acta Lapponica V, kuva 224).

Vuennijaur. Järvi on kuulunut Semenov-suvulle paitsi idästä pistävän niemen ympäristö, joka on kuulunut Gavrilov-suvulle. Aita 1 on vanhin. Sen sisäpuolella oleva porolato oli huonossa kunnossa jo 1920-luvulla. Aita 2 lienee vuosisadan vaihteesta ja aita 3 vielä nuorempi. Eteläisin porolato (valokuva: Acta Lapponica V, kuvat 225 ja 226 sekä piirros s. 63) on noin v:ltä 1910, mutta siinä lienee aikaisemminkin ollut. Lahden nimi on Leähkkluvtaž. Pohjoisin

porolato (valokuva: Acta Lapponica V, kuva 227 ja piirros s. 63) on v:ltä 1936. Itäisen niemien aidoista on ainakin 5. Jilse Oskin tekemä, joka kuoli 1917. Rannassa oleva porolato oli 1930-luvulla käyttökelvoton.

Madzažjaur. Järvi on kuulunut Fofanov-suvulle. Pavel Vask, jonka pojanpoika Matvi Ontašk kuoli 1934, on rakentanut aidan 1. Vask Ondri on rakentanut aidan 2, ja Vask Evvan (vanhempi samannimisistä veljeksistä) aidan 3 ennen ensimmäistä maailmansotaa ja aidan 4 sen jälkeen. Aidatun alueen 2 pitkälle työntyvässä niemessä lienee ollut porolato, koska niemien kaakkoisrannalla on pieni Leähkkluht. Aita 5 oli Matvin ja hänen poikansa Ontaškin yhteinen.

Kartassa on esitetty Suenjelin rajat, vaillinaisesti tunnettu osa rajasta katkoviivalla. Tarton rauhnan raja kulkee alueen poikki. Poronhoitoon liittyvät paikannimet on esitetty pisteillä, peuranpyyntiin liittyvät nimet neliöillä ja jompaankumpaan ryhmään kuuluvat nimet kolmioilla.

seuraavaan järjestykseen: kalastus, poronhoito, metsästys. Niin tekee myös Fellman ja Kuolan niemimaan kolttiin nähden yleensä Haruzin.¹ Tähän käsitykseen yhtyy T. I. Itkonen.

Jos Fellmanin arvio on oikea, oli Suenjelissa v. 1829 korkeintaan 300 poroa. Porokannan kasvu vuoteen 1914, 85 vuodessa, 8000:een ei ole mikään mahdollisuus, vaikka välillä olisi ollut suuriakin porokatoja, mutta se merkitsee kuitenkin, että 1800-luvulla on tapahtunut aivan olennainen murros sijdin elinkeinoelämässä. Suenjelin eristyneisyyden vuoksi sen luonnonvaraisessa elämässä tapahtuneet muutokset ovat voineet johtua vain muutoksista itse luonnossa. Harvalle asutukselle kalavedet olivat riittävät, joten tasapaino kalastuksen alalla ei ole voinut järkkäyä. Sen sijaan tuntuu otaksuttavalta, että poronhoidon voimistuminen on ollut metsästyksen heikkenemisen seuraus, ts. se on johtunut riistan vähenemisestä. Riistanpyynti on nähtävästi ollut erittäin tärkeä elinkeino aikaisemmin ja vielä 1800-luvulla, jolloin riistan alalla tapahtui suuria muutoksia. Kauppatavarana arvokkaat majavat loppuivat tyyten ja kotitaloudessa tärkeät peurat vähenivät vähenemistään. Fellmanin maininta², että inarilaiset pyysivät majavia ja muuta riistaa kolttain mailla tavallisesti korvaten tämän koltille vuosittain vaatimella, voi merkitä, että pienen porokarjan lisääminen oli koltille tärkeämpi kuin metsästys Suenjelin rajamailla Inaria vastaan. Kolttain parhaat peuramaat olivat etelämpänä, Suelotšieljin tunturijonolla. Kolttain kertomuksista päätäten peuranpyynti todella on ollut valtava tekijä sijdin elämässä vielä pari miespolvea sitten. Se löi leimansa myös poronhoitoon. Kun peuroja oli viljalti, tarvittiin poroja pääasiallisesti vain perheen muuttoihin, joita kalastus aiheutti, sekä peuranpyyntimatkoilla takkaporoina ja houkutuseläiminä. Tähän riitti aivan pieni karja. Todennäköisesti koltilla peurakaudella ei koskaan ollut sitä suurempia poromääriä kuin Fellmanin ja Castrénin aikoihin, joten jälkimmäisen otaksuma, että koltat kalastuksen hyväksi olisivat luopuneet suurien porokarjojen vaivalloisesta paimentamisesta, vaikuttaa heikosti perustellulta.

Kolttain pienet porokarjat olivat hyvin kesyjä, kun niitä pidettiin asunnon lähellä. Asuntoaikkaa kesälläkin valitessa oli otettava huomioon porojen säilyminen lähellä, etteivät liittyisi metsissä liikkuviin peuralaumoihin. Kesäpaikan nimenä oli Suenjelissa vielä 1930-luvulla *palgaspaikk*. Porolaitumet täytyi aidata ja, jotta eläimet saisivat suojaa aurinkoisilla kalarannoilla ja pysyisivät rauhallisina sääskiaikana, rakennettiin niille porolatoja, *leähkk*. Läheltä seuraten porojaan koltista kehittyi taitavia poronhoitajia ja peurojen

¹ Nikolai Haruzin: Russkie lopari. Izv. imp. obštš. ljub. est., antrop. i etnogr. LXVI, Trudy etnogr. otd. X. Moskva 1890, s. 104.

² Jacob Fellman, mts. 209.

vähetessä he kasvattivat yhä suurempia karjoja teuraseläimiksi. Tällainen kehitys tuntuu luonnolliselta ja siitä todistanevat tähän liittyvät piirrokset poroaitauksista eräiden Suenjelin suurimpien järvien luona. Piirrokset on tehty osittain vielä 1930-luvulla näkyvien aitajäännösten mukaan, mutta pääasiallisesti kolttain kertomusten perusteella. Aitausten suurentuminen miespolvesta toiseen on luonnollisesti osaksi voinut johtua aidatun alan polkeentumisestakin, mutta ilmiön säännöllisyys viittaa siihen, että suonikyläläisten poronhoito viime vuosisadalla on kehittynyt tavalla, joka sopii edellä mainittuihin porokantaa koskeviin lukuihin. Peurojen käytännöllisesti katsoen loputtua ei aitauksia enää tarvittu, mutta peura-aika oli jättänyt tiettyjä tottumuksia. Niinpä vielä 1930-luvulla kolttat usein käyttivät vaatimia vetäjinä, vaikka härkiäkin oli riittävästi. Pienkarjan aikoina vaatimien käyttö sellaiseen oli välttämättömyys.

Viitattakoon vielä kolttain elinkeinojen kuvastumiseen alueen paikannimistössä. Kun paikannimijulkaisussani (Fennia 60: 1) erotetaan ne nimet, jotka sattuvat tähän liittyvässä kartassa rajoitettuun Suomelle kuuluneeseen osaan Suenjelia ja näiden lisäksi otetaan Acta Lapponica V:ssä esiintyvät nimet, saadaan 1419 paikannimeä käsittävä ryhmä. Näistä nimistä kuuluu 133 kalastukseen sikäli, että niissä esiintyy kalan nimi tai kalanpyyntiä selvästi osoittava sana. Poronhoidon ja peuranpyynnin aiheisiin kuuluu 127 nimeä, joista 41 selvästi peuranpyyntiin, 61 selvästi poronhoitoon ja 25 voi yhtä hyvin olla peura- kuin poroaiheista. Tällöin ei riistan varastoimiseen liittyviä nimiä ole otettu mukaan. Kalastukseen viittaava nimistö on siis ylivoimaisesti edustettuna. Kartasta ilmenee, että poronhoitoon viittaavat nimet ryhmittyvät suurin piirtein järvien, siis asutopaikkojen mukaan. Peuranpyyntiin viittaavia nimiä on suhteellisen paljon ja niiden sijoittuminen on hajanaisempi. Kartasta voi todeta, että järvet, joista poroaitakuviot ovat, jatkautuvat jokseenkin tasaisesti Suenjelin alueelle.

K. NICKUL

Note on the Reindeer Breeding of the Suenjel Skolt Lapps in the 19th century

In the literature available there is very little information on the reindeer herds of the Suenjel Skolts in the last century. According to an estimation made in 1829 by Jacob Fellman, there may have been about 300 head of deer. Tanner tells us that the reindeer stock was reckoned at about 8,000 head at the beginning of World War I, and Paulaharju gives com-

parable numbers for this date. Consequently there has been a noticeable development from small units, which would always be taken with the family as beasts of burden, to large herds for slaughtering. This indicates an essential change in the means of livelihood during the 19th century. Because Suenjel was a very isolated community, depending exceptionally on its

natural resources, there must have been a considerable change also in the balance of such resources. In their principal livelihood, fishing, the balance could not have been disturbed, but the development of the reindeer breeding must have followed as a result of diminution of the amount of game. The beaver became extinct and the wild reindeer, formerly plentiful, became rare. Previously the wild herds had supplied the Skolts with essential commodities and other basic necessities, but later on these had to be provided from tame reindeer. To prevent the tame stock from joining the wild herds, the Skolts built enclosures near their summer camping places. The sketches show how the enclosures have been enlarged during the last

several generations, and in this way they indicate the rapid increase of the domesticated herds. In the accompanying map the dots represent place names which have a clear connection with reindeer breeding. In general these sites follow the waterways beside which the Skolts lived during summer, and indicate that the herds were thoroughly domesticated. Even stabling accommodation formed a locality and was given a place name. In connection with the hunting of wild reindeer the named localities are more spread; in the map these are shown as squares. Names which are considered to belong to one or other of these groups, but not clearly defined, are represented by triangles.

K. NICKUL